

תמלול כנס חנוכה תשפ"ב בנושא: "בלתי נשכחות": על דמויות

ספרותיות ועיצובן

הכינוס התקיים ביום שני, ב' בטבת תשפ"ב, 6 בדצמבר 2021, בזום

דברי פתיחה להרצאה של רקפת זיו-לי:

רננה: חתולה היא גם גיבורת ספרה של רקפת זיו-לי "איזו מין חתולה את, יוסף?" שיצא לאור השנה בהוצאת עם עובד, וכמו כל חתול ביתי שבטוח שבעליו גר אצלו ונועד לשרת אותו, גם היא כובשת את המקום המרכזי, שאולי היה אמור להיות שייך לילד גיא שמצא אותה ואסף אותה לביתו. יוסף היא לא סתם חתולה. זאת אומרת, היא סתם חתולת רחוב, אבל היא גם חתולה שחורה – עם כל שלל הסטיגמות שכרוכות בצבע הזה. יוסף שיוצאת למסע מחוץ לבית כדי לשוב ולמצוא בו את מקומה - נוגעת בלב הקוראים הנחשפים למחשבותיה ולרגשותיה ולמערכות היחסים שהיא רוקמת. תהליך גיבוש הזהות שלה מקביל לתהליכים שעוברים גיא ורותם, הילדים המתמודדים גם הם עם סטיגמות ועם הצורך למצוא את המקום ואת הביטחון שלהם בעולם.

איך סופר נכנס לנעליו – או נכון יותר – לכפותיו של חתול? איך הוא לומד לחשוב, ללכת, לנהל קשרים חברתיים ולהתנהל בעולם כמו בעל חיים? ומה משרתת הכניסה לתודעה הזו כשבעצם רוצים לספר על ילדים ועל חייהם? על כך נשמע מרקפת זיו-לי – שהיא סופרת ופסיכותרפיסטית ומטפלת במוסיקה בילדים ונוער, המתמודדים עם אוטיזם וליקויי תקשורת, הפרעות התפתחות והתנהגות, הפרעות קשב וריכוז, קשיים בהתארגנות ובמיומנויות חברתיות.

ספרה למבוגרים של רקפת "קול של פרפרים" (יצא בהוצאת מודן, 2009), וספרה הראשון לילדים היה: "בתי לא עפה" (יצא בספרית פועלים, 2015). רקפת הייתה בין הזוכים בתחרות הסיפור הקצר של עיתון "הארץ" על סיפורה "רחמי ציון" (2005), וזכתה גם בפרס הרשות הלאומית לתרבות הילדים ליצירה המשלבת את שפת הילדים (2020). ספרה "איזו מין חתולה את, יוסף" (עם עובד, 2021) זכה בפרס אקו"ם ע"ש דבורה עומר לספרות ילדים ונוער לשנת 2017. רקפת, בבקשה...

לא שומעים... אנחנו עדיין לא שומעים אותך, אנחנו מנסים להגיע אליך, ואם לא, אז תגיע אלינו, אני תקף מגיעה אליך, בינתיים, עד שאנחנו מסדרים את הסאונד, אתם מוזמנים למתוח רגליים, להזרים קצת דם, לעשות סיבובי כתפיים... והנה שומעים מצוין...

רקפת זיו-לי: "איזו מין חתולה את, יוסף?": להיכנס לכפותיו של חתול

אתחיל בקטע קצר מהספר:

"באותו לילה קר ורטוב במיוחד, הלילה שבו באמת מתחיל הסיפור, עמדה יוסף כרגיל על מכונת הכביסה שבמרפסת השירות. בחוץ היה חשוך והחצר הייתה פרושה מתחתיה, מעבר לחבלי הכביסה החשופים. יוסף ייללה לתוך החושך, כפי שעשתה כל ערב, וגיא צעק מהמיטה: "שקט יוסף, את מפריעה לי לישון", כפי שעשה בכל ערב. אבל יוסף לא התכוונה לוותר. היא אספה אוויר, כיוונה מבט למטה ו... חתול אפור מנומר חצה את החצר בצעדים איטיים ומלאי חשיבות. לפתע נעצר, הרים ראשו, הביט לרגע בחתולה שעמדה במרפסת הקומה השנייה והמשיך בדרכו בצעדים איטיים וחרישיים. את מה שקרה אחר כך, יוסף בכלל לא תכננה. אפשר בהחלט לומר שזה פשוט קרה. אולי כמו שדברים שצריכים לקרות קורים – במקרה." (איזו מין חתולה את יוסף, עמ' 14-15).

נעים מאוד, אני רקפת, אני מאוד מתרגשת להשתתף בכינוס השנתי במכללה שאני בוגרת שלה, למדתי כאן טיפול במוסיקה. אני פה פיזית, בחרתי לתת את ההרצאה כאן, מתוך הספרייה לילדים של המכללה, ואני מאוד מתרגשת להיות פה ולדבר בפני אנשי ונשות ספר ואחרי הדוברים הנכבדים.

את הספר הזה אייר אמיר פרסיה, בוגר בצלאל, וכמו שאפשר להבין, הגיבורה של הספר היא יוסף, חתולה שחורה שגדלה בבית. יום אחד נמאס לה, והיא מחליטה לקפוץ מהמרפסת של הבית ומאותו רגע מתחילה ההרפתקה שלה עם חתולי הרחוב כשהם יוצאים ביחד לחפש את האיש הזקן שנהג להאכיל אותם ונעלם פתאום. במקביל גיא, הילד שמצא ואימץ אותה, מחפש אותה בדאגה ביחד עם חברו רותם.

פתחתי בקטע מהספר, רגע לפני שיוסף קופצת לחצר בספונטניות לא מתוכננת. כשכתבתי שיוסף קופצת למטה, מה שחשבתי זה שחתולים לא מתכננים מראש את הפעולות שלהם, הם רעבים, אז הם מייללים, הם משחקים עם חוט, כי זה מה שמתחשק להם באותו רגע, ולפעמים הם נותנים פאץ' לא מתוך מחשבה מרושעת, כמו שלפעמים חושבים, אלא יותר אני חושבת, כמו אימפולסיביות של ילד היפר אקטיבי. אז הנחתי שאם יש משהו שעניין את יוסף בחצר למטה, זה החתול האפור ציבוב, והקפיצה הזו, מניעה את העלילה. חלק מהדברים המשמעותיים בחיים שלנו, קורים במקרה, אבל כשכתבתי, לא חשבתי על בני האדם, אלא מנקודת מבטה של החתולה. ואפילו יותר מזה, ניסיתי, כמו הכותרת שרננה נתנה להרצאה, להיכנס לכפותיה של יוסף ולהרגיש איך זה להיות יוסף. אני חושבת שכדי לברוא דמות אמינה, כל דמות אמינה, כדי לברוא אותה, צריך להיות הדמות. לא מספיק להזדהות או לאהוב אותה.

לפני כמה שבועות קראתי במקרה הרצאה שיצאה בדפוס של פלאנרי או'קונור, סופרת אמריקאית, שם היא אומרת שכשכותבים סיפורת, מדברים באמצעות הדמות על ההתרששות ולא על הדמות. אני חושבת שזה מדבר את הצורך שלי כשאני כותבת להיות הדמות ובהתרחשות. את דוד גרוסמן שמעתי יותר מפעם אחת אומר שכתובה נותנת לו הזדמנות להיות כל מיני דברים, ולי הייתה הזדמנות להיות גם חתול.

כדי לברוא דמות, אני צריכה להכיר אותה, ואת העולם שלה, ולהאמין שאני מסוגלת לחשוב ולהתבונן מנקודת המבט שלה. אני יכולה לברוא רק דמות שאני מכירה. חתולים אני מכירה. כל סיפור דמיוני בספר נולד מתוך ההיכרות האמתית הזו, בין אם זו ההכרה שחתול יכול לקפוץ מקומה שנייה, או היכולת שלהם להתחבא במקומות הזויים, או שחתולים לא סובלים נסיעות. עברתי דירה מנהריה לירושלים, זה היה סיוט בשביל החתול. בספר, הסיוט הזה נכנס בתוך הדמות של שבתאי, חתול אחר, שאלון לוקח במכונית ומשליך הרחק מהבית. אני מתארת את החוויה מנקודת מבטו של החתול שבתאי. אני חושבת שהקסם בסיפור דרך עיניה של דמות חסרת מלים, כמו חיה, הוא הסקרנות שלי, לגבי הקול הזה, איך הוא נשמע, איך הוא חושב. הבחירה בבעל חיים מייצרת, גם סקרנות, וגם ריחוק שדווקא מאפשר לחמול על הדמויות ולהזדהות איתן. גם צ'יוב, מנהיג החתולים הכעוס או שבתאי שמושלך מהבית כשמוגיע תינוק חדש.

הכניסה לדמות שהיא שונה ממי שאני מחייבת אותי לחשוב אחרת ממי שאני. אני צריכה לראות את הדברים מהמבט והגובה של החתולים, שהרחוב הוא עולם חדש עבורם, זר, לא מובן ומפחיד, או גם מתוך העיניים של גיא, שמצא אותה, שהוא כל כך רוצה חבר. כדי שזה יהיה אמיתי, אני חייבת להיכנס לראש של הדמות ולספר את הסיפור באותנטיות מתוכה.

ולמרות שאני תמיד מנסה להיות זו שמוליכה את הדמות שלי, קורים דברים בכתובה שהם לא לגמרי בשליטתי. נידוי, דעות קדומות הם נושאים שמעסיקים אותי תמיד, בטח בספר "בתי לא עפה". הם מעסיקים אותי גם ביום יום כמטפלת. ב"איזו מין חתולה את יוסף" זה חלק מהעלילה, מהגיבוש של הדמויות בלי שאקרא להם בשמם. אבל מסתבר שבאופן פחות מודע, גם עניינים שהעסיקו אותי ברמה המאוד אישית, נכנסו לסיפור, למשל חוויית הנטישה שמאוד נוכחת בספר היא חלק מעיצוב הדמויות והעלילה. בין אם זה שבתאי שמושלך לרחוב כשמופיע תינוק חדש בבית, או גיא שיש לו אם חד הורית ויוסף נעלמת לו. אבל בין אם אני עוסקת בנושאים כאלה או אחרים, אני קודם כל, וזה הכי חשוב לי, רוצה לספר סיפור שיהיה מעניין לילד, או למבוגר שקורא אותו.

יש למשל סצנה בה יוסף צועדת ברחוב עם חתולים. נדמה לה שהיא מזהה שזה הרחוב שהיא רואה כל יום מהחלון, אבל אין לה מושג על החיים ברחוב, על הסכנות. היא לא מכירה אנשים,

חוץ מגיא ומשפחתו. בסצנה הזו היא מזהה איש ואישה הולכים מולה. כשהם רואים אותה הם מגיבים כמו שיש אנשים שמגיבים כשהם רואים חתול שחור. אקריא פיסקה מהסצנה הזו:

"אישה וגבר צעדו מולה, יוסף ניסתה לראות אם היא מכירה אותם. זו לא אימא של גיא ונטע, והאיש... "אלוהים ישמור... קישטה, קישטה", צעקה האישה בבהלה. "קישששט", הצטרף אליה האיש שצעד לצידה וזרק משהו לכיוונה של יוסף. היא קפצה בבהלה, ומיד התחילה לרוץ. "יוסף!" שמעה את קולו של צ'כוב. מכונית נוסעת חלפה מול פניה וכמעט התחככה באפה. יוסף שינתה כיוון בחדות עד שכמעט איבדה את שיווי המשקל. "אוי ואבוי לי", קראה האישה כשחלפה יוסף שוב על פניה. "טפו טפו טפו!" שוב הושלך משהו לכיוונה ונחת הפעם ממש לידה. מצליל הנפילה היה ברור שאילו פגע בה, היה גורם לה כאב רב. יוסף הייתה מבולבלת ונבהלה כל כך שלרגע קפאה במקומה לפני שהחליטה לאן לנוס. אלה היו הרגעים האיומים בחייה עד כה. מי האנשים האלה? למה הם מנסים להרוג אותה?"

אין לה מושג בדעות קדומות, באמונות טפלות, היא לא יודעת שהיא שחורה, קודם כל כי היא חתולה וגם כי אין לה ניסיון. אבל דווקא זה שהיא לא מסוגלת להבין את הסיטואציה, ואולי הילד שקורא כן, אני חושבת שזה עוזר להעביר את האבסורד שיש באמונה טפלה. וזה מה שאני רוצה שהילד יעשה, שיקרא בין השורות, שיקיים דיון פנימי בין הידע שיש לו, לסיפור של יוסף.

החתולים האחרים, שיש להם ניסיון בחיי הרחוב יודעים לומר לה, שירקו עליה בגלל שהיא שחורה, הם אומרים לה בפשטות "כי את שחורה". זה ההסבר. הייתי רוצה שהקורא יבין דרכם ודרך יוסף ש"כי את שחורה" זה לא הסבר מספיק. לא נתקלתי ביותר מידי אנשים שנרתעים מחתול בגלל שהוא שחור, אבל הרבה יותר נתקלתי בילדים ובוגרים שמשתמשים בביטויים גזעניים כלפי אנשים שצבע העור שלהם שונה ממה שהם רגילים לראות מסביב. אני רוצה שהקוראים ירגישו, יחשבו, ישאלו את עצמם שאלות. אני לא אכתוב ואסביר שזו אמונה טפלה. אני רוצה לכתוב כך שהקוראים שלי ירגישו, ויבינו בעצמם. אני מאמינה שהילד הקורא, מפענח בעצמו, מתוך סיפור שמרתק אותו בעל משמעות ועוצמה יותר גדולים מכל הסבר מופשט. אבל לפני הכול, הדבר שאני מייחלת לו, הדבר שאני מייחלת לו – שיקרה בסיפור שכתבתי קסם סיפורי. ההנאה, ההתרגשות, הצלילה לעולם הדמיון שיש בקריאה. והקסם הסיפורי נרקם מתיאור חומרי של האמת, מהפעולות, לא מהתיאורים מופשטים, מחשבות, רגשות או מסרים חברתיים, חשובים ככל שיהיו. לכן לא תמצאו בסיפור מלים כמו דעות קדומות, אפליה, גזענות. יש רק דמויות שמספרות מה באמת עובר עליהן.

כדי לספר את האמת מנקודת מבטה של יוסף, באותו רגע שאני כותבת, אני יוסף. אני מרגישה על בשרי את אותה אמונה תפלה שחתולים שחורים זה מסוכן. אני אכתוב את מה שאני מרגישה

כשאני יוסף, את ההפתעה והכאב, את חוסר האונים, והרצון שמישהו יעזור לי להבין למה זורקים עלי אבן. אני חושבת שהבחירה שלי לספר סיפור מנקודת מבט של חתול היא כי יש משהו בקול של האילם, של חיה, חפץ, דמות חריגה, שגורם לנו לתחושות חזקות. לתת קול למישהו שלא רגילים לשמוע אותו מדבר – זה כר שהספרות מייצרת לנו. דרך זה אני יכולה לעורר בילד חמלה כלפי האחר, החלש ממנו, הוא מבין דברים שיוסף לא מבינה, מה שמייצר את הרצון לגונן עליה, להרגיש קצת בוגר, מבין. כשצ'כוב שואל אם למישהו יש קצה חוט... הילד הקורא מבין מה צ'כוב מבקש, מבין יותר מיוסף. אני יכולה גם לייצר באמצעות החיה, באמצעות יוסף, חשיבה יותר קרובה לחשיבה ילדית ולתת לקוראים חוויה, שהדמויות מדברות אותם. וגם אותי, את הילדה שהייתי, והילדה שאני עדיין. בלי להיות ילדה, אי אפשר לכתוב לילדים. כילדה חוויתי את השירים של מרים ילן שטקליס בהזדהות רבה. היא דיברה את הקול שלי. כשהייתי ילדה היה חוסר לגיטימציה להיות לא שמחים, כי היה לנו הכול לעומת מה שהיה להורים שלנו כשהם היו ילדים. איך אפשר להתלונן על מחסור כשההורים ניצולי שואה? מרים ילן שטקליס ביטאה רגשות שיכולתי להזדהות איתם. מותר להיות עצובים, להרגיש בודדים, מותר להתאכזב. אני רוצה שהילדים שקוראים את הספר ירגישו שמבינים אותם ואת מה שהם מרגישים. הדמויות השונות של החתולים, מאפשרות לילדים שונים להזדהות איתם.

שמתי פה במצגת תמונה, רואים את כל התמונות? למשל, צ'כוב החתול, באמצע: מצד אחד הוא מעורר כבוד, וכולם ממתנינים למוצא פיו, יש את צ'ארלי, שהוא גם פה בשמאל, שיש לו אמביציות, רוצה להיות מנהיג, אבל יש לו עוד דרך לעבור הוא מבטא תסכול וקנאה. יש את אלזה, האם היא מוגבלת בגלל שהיא בת? אלה הדמויות של גיא ורותם, שיש להם משפחות שונות מהנורמה, ויש את הזקן וכמובן את יוסף, חתולת בית סקרנית שמגלה את הרחוב.

אני אוהבת את כל הדמויות שלי, אבל לדמות של שבתאי יש לי מקום מיוחד. הוא חתול שהחיים שלו דווקא התחילו טוב, הוא גדל בבית עם נועה שפינקה אותו, ואז מופיע אלון. בין שבתאי לאלון אין אהבה גדולה, אבל עדיין אפשר להסתדר, הצרה באמת מופיעה כשמופיע יצור קטן בבית, תינוק, ושבתאי נזרק מהבית. בקרב החתולים ברחוב שבתאי נתפס כחלש. עם כל זה שהוא החלש בחבורה, יש לו תפקיד חשוב מאוד בפתרון התעלומה שבסיפור.

אחרי שהוא מושלך לרחוב, אנחנו יודעים שזה קורה, אוסף אותו איש זקן, מטפל בו, וקורא לו שופן. הוא מרשה לו לישון איתו במיטתו, אבל מיטתו הייתה צרה מאוד, שבתאי העדיף את הכורסא שבסלון. הם האזינו יחד למוסיקה. אבל השם שלו הוא שבתאי, נועה קראה לו שבתאי, הוא לא יודע על שם מי. ולמרות כל מה שאומרים החתולים על החתולים שהם לא נאמנים, שבתאי התגעגע לנועה, ולא לבית הגדול שלה, ולא לאוכל שקנתה לו ולא למיטה, אלא אל נועה, געגועים עזים. פעם אחת זינק שבתאי החוצה, ולא היה לזקן שום סיכוי לעצור בעדו. שבתאי,

ילדי, נאיבי, מתאר חווית נטישה, ערגה לבית, וגם נוטע תקווה שאפשר למצוא. כך דרך אלטמן, האיש הזקן אותו החתולים מחפשים לאורך הספר, גם כי הם דואגים לו, וגם כי הוא האכיל אותם ועכשיו הם רעבים, דמויות רבות בספר נושאות כאב שמקורו באמונה טפלה, בדעה קדומה.

אני זוכרת שהבן שלי העז לשאול את אבא שלי שאלות שלנו, הדור השני, היה אסור לשאול.

כמו: "סבא, לא התגעגעת להורים שלך שנפרדת מהם בגיל שש?" ואבי אמר: "אני כל החיים מתגעגע אליהם". והילד הזה שמתגעגע לחתול שאיבד הוא מחבר את הילד לאיש המבוגר. אני מקווה שהילדים יתחברו לדמויות החתולים וגם לדמויות האנושיות, שמסתירות, ומתביישות והכי אני מקווה שילדים שיקראו את הספר יקראו בהנאה, שיצחיק אותם, וירגש אותם ועל הדרך יאהבו חתולים וחיות בכלל.

רננה: היה מאוד מרגש ונוגע ללב. תודה ששיתפת אותנו בתהליכי היצירה, חשפת בפנינו את הרקמה העדינה הזו שרקמת בסיפור, שלכאורה, בגופן הגדול של האותיות, נשמע סיפור פשוט, אבל הראית לנו שיש בו כל כך הרבה רבדים, ותודה שחידדת את הרגישות שלנו, לשמוע את אלה שהם חסרי קול – חתולים, או בני אדם.

רקפת: תודה על ההזדמנות

רננה: יש לנו עוד כמה רגעים, אז אם יש שאלות לרקפת, אנחנו עוד יכולים לענות על שאלה אחת. אני מתנצלת ששכחתי להזכיר את כראמל הבלתי נשכח של מאירה גולדברג ברנע, זאת שכחה לא מתוך כוונה, כמובן. ממש תודה רקפת...

רקפת זיו לי: מישהי פה שאלה למה בחרתי בשם יוסף לחתולה. בתחילת הסיפור חשבו בהתחלה שהיא זכר, אבל יש פה משחק עם המגדר וזה חלק מהנושאים בספר. ההתעסקות עם המגדר מתרחשת כי יוסף לא מבינה למה מישהו חושב שבגלל שהיא בת, היא לא יכולה להיות מנהיגת החבורה והיא באמת לא מבינה, היא לא עושה את עצמה.

תודה רבה!